

สมาธิและปัญญา จะนำมาซึ่งความเป็นบัณฑิตที่มีความรอบรู้ และมีพฤติกรรมประดุจผู้ทรงศีล

หลักธรรมที่เสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ

เมื่อพิจารณาหลักธรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธจากเอกสาร แนวคิดของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมหลากหลายที่สามารถเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ ได้แก่ หลักไตรสิกขา หลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ หลักอริยสัจ 4 หลักปัญญา 3 หลักพหุสูต หลักกุณิฉรรม หลักสัพบุริสสรรม 7 หลักขันติ หลักอิทธิบาท 4 หลักศรัทธา หลักความไม่ประมาท หลักโอวาท 3 หลักทาน ศีล ภาวนา หลักเบญจศีล-เบญจธรรมและหลักไตรลักษณ์

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์งานจากเอกสารและนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาแล้ว หลักไตรสิกขาเป็นหลักธรรมที่เสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และได้ศึกษาความหมายโดยยืมมรรคมีองค์ 8 ในฐานะไตรสิกขา ซึ่งพระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต [1] กล่าวว่า มรรคในฐานะไตรสิกขาหรือระบบการศึกษาสำหรับสร้างอารยชนคือ ไตรสิกขานั้นถือว่าเป็นระบบการปฏิรูปธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้นบริบูรณ์ จึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงหลักการปฏิบัติธรรม และใช้เป็นแม่บทในการบรรยายวิธีปฏิบัติธรรม เพื่อให้มองเห็นเป็นหมวดหมู่ อันจะช่วยส่งเสริมความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงจัดองค์ประกอบทั้ง 8 ของมรรคเข้าเป็นประเภทๆ เรียกว่า ชั้น หรือ ธรรมชั้น แปลว่า หมวดหมู่มี 3 ชั้นกล่าวคือ ศีลชั้น สมาธิชั้น และปัญญาชั้น เรียกว่าง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิปัญญา

ความหมายของหลักไตรสิกขา โดยเรียงตามลำดับดังนี้

1. ด้านศีล สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช [2] ได้ให้ความหมายของศีลว่าเป็นปกติ หมายถึง ปกติทางกาย วาจา ใจ เพราะมีใจคิดจดเว้นโทษทางกาย วาจา ที่ควรงดเว้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) [3] ได้ให้ความหมายว่า ศีลพื้นฐานหรือขั้นต้นที่สุด คือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะด้วยทางกาย หรือวาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะที่เป็นตัวคุมศีลของตน ศีลขั้นต้นที่สุดนี้นิยมเรียกกันว่า ศีล 5 ศีลนั้นมี 2 ระดับ 1) ระดับทั่วไป ได้แก่ ระดับธรรม เป็นข้อแนะนำสั่งสอนหรือหลักความประพฤติที่แสดง เป็นไปตามกฎธรรมดาแห่งความดีความชั่วที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม 2) ระดับเฉพาะ หรือระดับที่เป็นวินัย คือ เป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติคือวางหรือกำหนดขึ้นไว้เป็นเสมือนกฎหมายสำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่ชนหรือชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหมู่คณะหรือชุมชนนั้นโดยเฉพาะ ผู้ที่ละเมิดบทบัญญัตินี้มีความผิดตามกฎหมายของหมู่ ชนนั้นเข้ามาอีกชั้นหนึ่ง เนื่องจากอกุศลเจตนาที่จะได้รับผลตามกฎหมายแห่งกรรมของธรรมชาติ เมื่อพิจารณาตามหลักนี้หมู่มนุษย์ทั้งหมดมีสภาพต่างหันเหตามกาลเทศะ ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของภาวะความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นต้น ดังนั้นสำหรับสังคมมนุษย์ทั่วไป พระพุทธศาสนา จึงแนะนำสั่งสอนหรือเสนอหลักธรรมที่นิยมกันเรียกว่าศีลไว้เป็นข้อกำหนดอย่างต่ำหรือหลักความประพฤติที่น้อยที่สุดในระดับศีล

พระราชญาณวิสิฐ และคณะ[4] สรุปว่า ศีลประกอบด้วยมรรคมีองค์แปด 3 ข้อ คือ

- 1) สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่ เว้นจากวจีทุจริต 4 คือ เว้นจากพูดปด เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบและ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ 2) สัมมา กัมมันตะ การงานชอบ ได้แก่ เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์และเว้นจากประพฤติผิดในกาม 3) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ การแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีพในทางไม่ผิดศีลธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) [5] สรุปว่า คุณลักษณะของผู้มีศีล

ประกอบด้วย 1) การพูดหรือการแสดงออกทางวาจา ที่สุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น ตรงความจริง ไม่โกหกหลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยาบคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพ้อเจ้อเลื่อนลอย แต่สุภาพมีมนวล ชวนให้เกิดไมตรีสามัคคีกัน ถ้อยคำที่มีเหตุผล เป็นไปในทางสร้างสรรค์ก่อประโยชน์ เรียกว่า สัมมาวาจา (วาจาชอบ) 2) การกระทำที่ดีงาม สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม ทำให้อยู่ร่วมกันด้วยดี ทำให้สังคมสงบสุข คือการกระทำที่ไม่เกี่ยวข้องหรือไม่เป็นไปเพื่อการทำลายชีวิต ร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครองหรือของรักของหวงแหนของผู้อื่น เรียกว่า สัมมากรรมมันตะ (กระทำชอบ) 3) การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายให้แก่ผู้อื่น เรียกว่า สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ)

วศิน อินทสระ[6] สรุปว่า สัมมาวาจา คือ การพูดชอบโดยเว้นจากวจีทุจริต 4 คือ 1) เว้นจากการพูดเท็จ 2) เว้นจากการพูดส่อเสียด 3) เว้นจากการพูดคำหยาบ 4) เว้นจากการพูดคำเพ้อเจ้อ เหลวไหล เมื่อเว้นจากวจีทุจริต 4 แล้ว ควรพูดวาจาที่ดี 4 ประการ คือ พูดจริง พูดประสานสามัคคี พูดคำอ่อนหวาน สัมมากรรมมันตะ คือการกระทำชอบ คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ สัตว์ทุกชนิดไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ไม่ว่ามนุษย์หรือดิรัจฉาน เมื่อมีชีวิตมาแล้วย่อมรักชีวิตของตน มี Will to Live คือ เจตจำนงอันแรงกล้าที่จะดำรงชีวิตของตนไว้ให้นานแสนนานต้องการบริหารชีวิตของตนให้สุขสำราญปราศจากโรคภัยและการถูกเบียดเบียน ใครมาเบียดเบียนก็ต่อสู้ขัดขืนเพื่อถนอมชีวิตของตนไว้ เว้นจากการลักทรัพย์ คือการใช้อำนาจของตนโดยมิชอบ ครอบครองยึดถือสมบัติอันอยู่ในสิทธิครอบครองของผู้อื่น และเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม คือความประพฤติล่วงละเมิดในภรรยาของผู้อื่น หรือประพฤตินอกใจสามีของตน สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ จัดเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในหม่อมมนุษย์ เพราะปราศจากการหาเลี้ยงชีพเสียแล้ว ชีวิตย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ ถ้าการเลี้ยงชีพนั้นผิดเคืองชีวิตย่อมเป็นไปลำบากเหมือนพายเรือ

ในโคลนตม สัมมาอาชีวะนั้นหมายอาชีพสุจริตโดยตรง อาชีพอะไรก็ได้ที่สุจริตจัดเป็นสัมมาอาชีวะทั้งหมด

สรุป ศิลคือการฝึกอบรมพัฒนากาย และวาจา ประกอบด้วย สัมมาวาจา สัมมากรรมมันตะ และ สัมมาอาชีวะ เพราะว่าความถูกต้องทั้งสามอย่างนี้เป็นเรื่องของระเบียบวินัยอันจะควบคุมพฤติกรรมหรือความเคลื่อนไหวทางกาย วาจา ให้ดำเนินไปในทิศทางปกติ ไม่ขัดขวางพัฒนาการของตนหรือสังคม

2. ด้านสมาธิ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ [2]

สรุปว่า อาการที่เป็นสมาธินั้นคืออาการที่จิตตั้งและเมื่อตั้งมั่น ไม่ใช่ชนิดที่คลอนแคลน กวัดแกว่ง กลับกลอก แต่เป็นชนิดที่ตั้งมั่น ตั้งมั่นอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย ซึ่งต้องอาศัยการปฏิบัติทำกรรมฐานเพื่อสมาธิ และเมื่อทำบ่อยเข้าแล้ว ก็จะทำให้จิตที่ตั้งมั่นได้ดียิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นสมาธิย่อ ๆ จิตก็จะมี ความคุ้นเคยอยู่ในกรรมฐาน ก็จะสละอารมณ์ที่เป็น ฝ้ายกิลเสได้ พระราชญาณวิสิฐ; และคณะ [7] กล่าวว่า สมาธิประกอบด้วยมรรคมีองค์แปด 3 ข้อ คือ 1) สัมมาวายามะ ทำความเพียรชอบ ได้แก่ ปธาน 4 คือ เพียรไม่ให้กุศลเกิด เพียรละอกุศลที่เกิดแล้ว เพียรให้กุศลเกิดและเพียรรักษากุศลที่เกิดแล้ว ให้ตั้งมั่นและให้เจริญ 2) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ ได้แก่ ระลึกในสติปัญญา 4 คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนาและ ธัมมานุปัสสนา 3) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตชอบ ได้แก่ ตั้งอยู่ในฌาน 4 คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรค์ ปยุตโต) [8]

กล่าวว่า คุณลักษณะของผู้มีสมาธิประกอบด้วย 1) ความเพียรพยายามในทางที่ตั้งงาม คือ เพียรหลีกเลี่ยงป้องกันสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรละเลิกกำจัดสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างสรรค์สิ่งดีงามหรือกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งที่ดีงามหรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนเพียบพร้อมไพบูรณ์ เรียกว่า สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) 2) การมีสติกำกับตัว คุมใจไว้ไม่ให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องทำในเวลานั้น ๆ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่งาน ระลึกได้ถึงสิ่งที่ตั้งงาม สิ่งที่เกี่ยวข้องเป็นประโยชน์ หรือธรรมที่ต้องใช้ในเวลานั้น ๆ

เวลานั้น ๆ ไม่หลงไหลเลื่อนลอย ไม่ละเลยหรือปล่อยตัวเผอเรอ โดยเฉพาะสติที่กำกับทันต่อพฤติกรรมของร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิตใจและความนึกคิดของตน ไม่ปล่อยให้อารมณ์ที่เฝ้าหวงหรือยั่วมาจุดกระชากให้หลุดหลงเลื่อนลอยไปเสีย เรียกว่า สัมมาสติ (ระลึกชอบ) 3) ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจในงานหรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สม่ำเสมอ แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกหวั่นไหว บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว นุ่มนวล ผ่อนคลาย ไม่เครียด กระด้าง เข้มแข็ง ไม่หดหู่ท้อแท้ พร้อมทั้งจะใช้งานทางปัญญาอย่างได้ผลดี เรียกว่า สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)

วศิน อินทสระ [9] สรุปว่า สัมมา วายามะ ความเพียรชอบ จัดเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งประการหนึ่ง เป็นคุณธรรมที่ศาสนาของทุกศาสนายกย่องนักปราชญ์ทั้งปวงสรรเสริญ ความเพียรเป็นค่ากลาง ๆ และเป็นดาบสองคม สุดแล้วแต่บุคคลจะใช้ความเพียรไปในทางใด ถ้าใช้ไปในทางที่ชอบก็เป็นสัมมาวายามะ มีความสุขความเจริญ เป็นผล ถ้าใช้ไปในทางไม่ชอบเป็นมิถิณาวายามะ เช่น ความพยายามของโจรก็จะมี ความทุกข์ความต่ำทราม เป็นผล สัมมาสติ การระลึกชอบคือการระลึกในสติปัญญา 4 คือ การพิจารณากาย การพิจารณาความรู้สึกหรือเวทนา การพิจารณาจิต และการพิจารณาธรรมที่เกิดขึ้นกับจิต ให้รู้ตามเป็นจริง เพื่อไม่หลงในสิ่งเหล่านั้น เพื่อเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องของกายเรื่องของความรู้สึก (เวทนา Feeling) เรื่องจิตให้รู้ว่อย่างไหนทำให้จิตเสื่อม อย่างไหนทำให้จิตเจริญ เช่น นีวรณ 5 ทำให้จิตเสื่อม โภชณังค 7 ทำให้จิตเจริญ เป็นต้น สัมมาสมาธิ สมาธิชอบ สมาธิมีความสำคัญต่อการงานทุกชนิด และเป็นที่อยู่อันสงบสุขของใจ ไม่มีที่ใดจะให้ความสงบสุขแก่ดวงจิตอันไม่มีโทษเท่ากับสมาธิ คนทำงานถ้าทำด้วยใจที่เป็นสมาธิก็เหนื่อยน้อย และได้ผลงานมาก มีความเพิลิดเพิลินและความสุขในงานเป็นอย่างดี ตรงกันข้ามกับความฟุ้งซ่านซึ่งทำให้เหนื่อยหน่ายได้งานน้อย นักเรียนที่เรียนหนังสือ ถ้าใจเป็นสมาธิ จับวิชาใดเข้าใจจดจ่ออยู่ในวิชานั้น ย่อมจำได้เร็ว เข้าใจได้เร็วและมีความสุขในการเรียน ในที่สุดก็เป็นนักเรียนที่ดี เรียนหนังสือเก่งสมาธิเป็นพื้นฐานแห่งความสำเร็จทุกอย่าง แต่คน

ส่วนมากพอได้ยินคำว่าสมาธิ ใจก็หนีถึงฉาน วิปัสสนาชั้นสูง ซึ่งเห็นว่าสูงเกินไปสำหรับตน ตนทำไม่ได้ ไม่มีเวลาทำ ขัดกับการงานและเวลาประกอบอาชีพ

สรุปสมาธิ คือการฝึกอบรมพัฒนาจิตประกอบด้วย สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เพราะว่าองค์ประกอบของอริยมรรคทั้งสามประการนี้เป็นเรื่องของ การฝึกฝนอบรม ควบคุมจิตให้รู้จักคิดอย่างเป็นระเบียบ เรียกว่า คิดเป็น การที่มนุษย์จะคิดเป็นโดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่นมีความมั่นคงพอที่จะต้านทานกระแสยั่วที่มาจากทั่วสารทิศ มิให้หวั่นไหวไปในทางบวกหรือลบ แต่มั่นคง แน่วแน่ เยือกเย็น นั้นเป็นการสร้างจิตให้มีพลัง เป็นฐานในการรองรับสรรพวิชาต่าง ๆ อย่างมั่นคง

3. ด้านปัญญา สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราชฯ [2] สรุปว่า ปัญญา คือ การน้อมจิตอันแน่วแน่กำหนดพิจารณานามรูปหรือชั้น 5 ให้เห็นสัจจะคือความจริงว่าล้วนเป็นอนิจจะไม่เที่ยงต้องเกิดดับทุกขณะเป็นทุกข์ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเป็นอนัตตามิใช่ตัวเราของเรา คือไม่ควรจะเห็นยึดถือว่าตัวเราของเรา เพราะไม่มีตัวเราของเราอยู่ในนามรูปหรือในชั้น 5 นี้ ดังนั้นก็เป็นการปฏิบัติเพื่อลดอวิชชาโมหะ ทำลายอวิชชาโมหะ ทำให้จิตนี้ปรากฏความประภัสสรคือผุดผ่องมากขึ้น ยิ่งรู้ถึงสัจจะคือความจริงมากขึ้น เป็นความรู้ที่ผุดขึ้น ดังที่เรียกว่าจักขุคือดวงตาผุดขึ้น ญาณความหยั่งรู้ผุดขึ้น ปัญญาความรู้ทั่วผุดขึ้น วิชาความรู้แจ่มแจ้งผุดขึ้น โอภาสคือความสว่างผุดขึ้น ในทุกขีในเหตุเกิดทุกขีในความดับทุกขีในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกขี

พระราชญาณวิสิฐ และคณะ [10] สรุปว่า ปัญญาประกอบด้วย 1) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ได้แก่ เห็นอริยสัจ 4 2) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ ได้แก่ กุศลวิตก 3 คือ เนกขัมมวิตก ดำริออกจากกาม อภยบาทวิตก ดำริในอันไม่พยาบาทและอวิหิงสวิตก ดำริในอันไม่เบียดเบียน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) [11] สรุปว่า คุณลักษณะของผู้มีปัญญาประกอบ ด้วย 1) ทักษะ ความคิดเห็น แนวความคิด ความเชื่อถือ ทักษะคติ ค่านิยมต่าง ๆ ที่ตั้งมถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลาย

ตามเหตุปัจจัยสอดคล้องกับความเป็นจริงหรือตรงตามสภาวะเรียกว่า สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) 2) ความคิด ความตริตรอง หรือคิดการต่าง ๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ประโยชน์สุข เช่น คิดในทางเสียสละหวังดี มีไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูล และความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสัจจะ อิงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว ความคิดจะไต่จะเอา หรือความเคียดแค้นชิงชัง มุ่งร้ายคิดทำลาย เรียกว่าสัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)

วติน อินทสระ [12] สรุปว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบคือความเห็นถูกต้อง ความเข้าใจถูกต้อง เช่น เห็นและเชื่อว่า บุคคลทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บาปบุญมีจริง นรกสวรรค์ในโลกอื่นมีจริง มารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นผู้มีพระคุณจริง เป็นต้น ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรมเช่นนี้เป็นสัมมาทิฏฐิเบื้องต้น ถ้าบุคคลเห็นไม่ตรงแม้ในเรื่องเบื้องต้นเช่นนี้แล้ว ก็เป็นการยากที่จะก้าวหน้าในคุณธรรมอันสูงขึ้นไป คนที่ไม่เชื่อเรื่องทำดีได้รับผลดี ทำชั่วได้รับผลชั่วนั้น ใจย่อมไม่มั่นในการทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำตนให้ตกเป็นเหยื่อของความลัษณอยู่ตลอดเวลา อาจทำชั่วได้เต็มทีเมื่อมีโอกาส แต่พอถึงคราวจะทำดีก็ทำหยาบ ๆ ทำอย่างลั้งเลว่า สิ่งนี้ไต่ผลดีจริงหรือไม่เพราะตนไม่เชื่อเป็นทุนอยู่ นักเรียนที่เรียนหนังสือไต่ดีและตอบข้อสอบไต่ดีก็เพราะมีสัมมาทิฏฐิเหมือนกัน เบื้องแรกเขาต้องเห็นว่า การศึกษาเล่าเรียนมีประโยชน์ เป็นเครื่องบำรุงสมอง ทำปัญญาที่มีอยู่แล้วให้เจริญงอกงามเป็นเครื่องฝึกตนในด้านการใช้เวลา คือไม่ให้เวลาล่วงไปเปล่า การศึกษาเล่าเรียนเป็นการเริ่มต้นอนาคตที่ดี เป็นทางทำประโยชน์แก่ตนครอบครัวและสังคมประเทศชาติในภายหน้า เมื่อเขามีความเห็นชอบอย่างนี้อยู่ในใจแล้ว เขาย่อมมีความบากบั่นในการศึกษา ไม่ย่อท้อถอยหลังเสียโดยง่าย เมื่อเรียนเขาตั้งใจเรียนเพราะเห็นถูกต้อง การตั้งใจฟังครูและตั้งใจเรียนย่อมไต่ประโยชน์อย่างน้อย 2 ประการคือ ทำให้ครูรัก เมตตาปราณี และตนเองเข้าใจเรื่องที่ครูสอนไต่ดีกว่าคนที่ไม่ตั้งใจ นอกจากนี้การตั้งใจเรียนในขณะที่ครูสอนเป็นบทฝึกนิสัยอย่างดีเยี่ยมในทางเป็นคนรู้จักกาลเทศะ ส่วนความขยันเรียนเป็นส่วนตัว เมื่อ

กลับถึงบ้านแล้วเป็นการฝึกนิสัยให้เป็นคนรับผิดชอบ ในหน้าที่ของตนไม่ต้องให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองต้องหนักใจตกเดือนอยู่ตลอดเวลา สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบคือความคิดชอบ (Right thought) คิดในทางมีคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น วางแนวจิตของตนไว้ในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์จิตวิद्याบอกเราว่าความคิดของคนมีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของเราเป็นอันมาก คนคิดอย่างไรบ่บอย ๆ ในที่สุดก็จะเป็นอย่างที่เราคิด (All that we are is the result of that we have thought.) ทั้งนี้เพราะพลังจิตของเขานั้นเองผลักดันให้ เป็นไป บุคคลมีกระแสจิตพุ่งแรงไปในทางใด วิถีชีวิตของเขาย่อมหันเหไปทางนั้น ในทางเดียวกันนั้นย่อมมีบุคคลเดินอยู่มากด้วยกัน ใครมีกระแสความคิดแรงย่อมมีความพยายามสูง ความพยายามสูงประกอบด้วยสติปัญญาที่เขาเฝ้าอยู่ย่อมก้าวล้ำหน้าผู้ที่เดินอยู่ในแนวเดียวกัน หรือในทางเดียวกัน เหมือนม้าฝีเท้าดีสามารถวิ่งล้ำหน้าม้าฝีเท้าไต่ดี เมื่อเรารู้ว่า ความคิดของเรามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตและอนาคตของเรามากอย่างนี้ ควรหรือไม่ที่เราจะสร้างความคิดของเราให้ไต่ดี วางแนวจิตของเราให้ถูกต้อง

สรุป ปัญญา คือการฝึกอบรมพัฒนาปัญญาประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ เพราะความสามารถที่จะมองเห็นความจริงในเรื่องราวต่าง ๆ แล้วหาทางออกให้กับตนเอง และผู้เกี่ยวข้องโดยปลอดภัยทั้งในส่วนกายและในส่วนตัว จิตกรรมการเรียนการสอนที่มีไตรสิกขาเป็นพื้นฐาน คงต้องมีจุดเน้นที่มีระเบียบวินัย (ศีล) จิตใจที่มั่นคงหนักแน่น (สมาธิ) มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างรู้เท่าทัน และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริง (ปัญญา) ความจริงจะเป็นพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้ทั้งปวง เพราะสิ่งทั้งปวงล้วนมีความจริงประกอบอยู่อย่างเพียงพอตามธรรมชาติของสิ่งนั้น

หลักของไตรสิกขา เป็นการพัฒนาแบบองค์รวม มีหลักการที่สำคัญคือ 1) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิให้เกิดขึ้นก่อน ไต่แก่ (1) ปัจจัยภายนอกที่ไต่ดี (ปรโตโฆสะ) คือ สภาพแวดล้อมทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ไต่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร (2) ฝึกการคิดอย่างถูกวิธี (โยนิโสมนสิการ) เป็นการให้

ถูกวิธี ถูกต้องและเป็นระบบอันจะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ความเห็นถูกต้องคือสัมมาทิฐิเกิดขึ้นแล้ว ก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง เข้าสู่กระบวนการฝึกตามหลักไตรสิกขา พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) [12] 2) การฝึกตามหลักของ ไตรสิกขา ซึ่งมีหลักสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

(1) ศีล เป็นเรื่องของการฝึกศึกษาด้านความสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคม บางที่แยกย่อย ไปอีก คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับวัตถุ เรียกว่า “กายภาวนา” และการพัฒนาความสัมพันธ์กับเพื่อน มนุษย์ เรียกว่า ศีลภาวนา (2) สมาธิ เป็นการพัฒนาด้าน จิตใจ เช่น เรื่องของคุณธรรม ความดี เรื่องของ สมรรถภาพจิตใจ ความเข้มแข็ง หมั่นเพียร อดทน ความมีสติ สมาธิ ความสุข ความสดชื่น เบิกบาน เรียกว่า จิตภาวนา (3) ปัญญา เป็นการพัฒนาด้าน ความรู้ ความเข้าใจ เน้นความรู้ตามความเป็นจริง หรือ รู้ตามที่มันเป็น เรียกว่า ปัญญาภาวนา 3) วัดและ ประเมินผล การพัฒนาที่รอบด้านครอบคลุมนั้น นัก การศึกษาปัจจุบันว่ามี 4 อย่างเรียกว่า การพัฒนา 4 ด้าน คือ 1) พัฒนากาย แยกได้เป็นหลายอย่าง อย่าง ง่ายที่สุด คือ พัฒนาร่างกายให้แข็งแรงมีสุขภาพดี หาย โรคหายภัย แต่พุทธศาสนายังพูดต่อไปอีกถึงการ พัฒนากายในความหมายว่า เป็นการพัฒนา ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้อง ดึงตาม ตัวการพัฒนากาย เรียกว่ากายภาวนา ถ้าเป็น คนก็เรียกว่า กาวิตกาย แปลว่าคนที่พัฒนากายแล้ว 2) พัฒนาศีล คือการพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดีมี ระเบียบวินัย อยู่ในกฎเกณฑ์กติกา มีชีวิตที่เกื้อกูลเป็น ประโยชน์ และมีอาชีพที่ถูกต้องโดยประกอบสัมมาชีพ พัฒนาศีลนี้ปัจจุบันเรียกว่า การพัฒนาทางสังคม ทาง พระเรียกศีลภาวนา ถ้าเป็นคนได้พัฒนาศีลแล้วก็ เรียกว่า กาวิตศีล 3) พัฒนาจิต เป็นการฝึกอบรม เสริมสร้างจิตใจ ให้พร้อม สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ ทั้ง 3 คือ (1) คุณภาพจิต ได้แก่ พวกคุณธรรมต่าง ๆ คือ เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม (2) สมรรถภาพจิตหรือ ความสามารถของจิต คือความมีสติดี มีวิริยะ ความ เพียรพยายามสั่งงาน มีขันติ ความอดทนและทนทาน (3) สุขภาพจิต คือมีจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข

สดชื่น เบิกบาน ร่าเริง ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส การ พัฒนาจิตนี้ถ้าเรียกสั้น ๆ ก็เรียกว่า จิตตภาวนา ถ้าเป็น คนที่ฝึกอบรมจิตแล้ว พัฒนาจิตแล้วก็เรียกว่าเป็น กาวิตจิต 4) พัฒนาปัญญาแบ่งได้ดังนี้ ปัญญาขั้นแรก คือ ปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ ต่อจากนั้น ลึกซึ่งลงไปอีกคือการรับรู้ เรียนรู้อย่าง ถูกต้อง ตามความเป็นจริง ไม่เบียดเบียนหรือเอนเอียง ด้วยอคติ เนื่องจากการรับรู้ นั้น ยังมีขั้นต่อไปอีกคือ การคิดการวินิจฉัย ซึ่งหมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการ ใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ปัญญาอีกขั้นหนึ่ง คือ ปัญญา ที่รู้เข้าใจถึงสาระแห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ ทางเสื่อม ทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้ วิธีแก้ไขปัญหา และสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้ พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญตงามยิ่ง ๆ ขึ้น ไป ขั้นสุดท้ายได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของ สังขาร คือโลกและชีวิต เข้าถึงความเจริญแท้ของการที่ สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ทำให้คลาย ความยึดติดถือมั่นโดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย แยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เลิกความอยากของตน เป็นตัวกำหนดเปลี่ยนแปลงเป็นอยู่และทำการด้วยปัญญา เป็นขั้นที่จิตใจเข้าถึงอิสรภาพ หลุดพ้นจากความทุกข์ โดยสมบูรณ์ การพัฒนาทางปัญญา เรียกว่า ปัญญา ภาวนา ถ้าเป็นคนก็เรียกว่ากาวิตปัญญา คือเป็นคนที่ ได้ฝึกอบรมพัฒนาปัญญาแล้วก็จบการพัฒนา 4 ด้าน ซึ่งถือว่าครบถ้วนสำหรับชีวิต ดังนั้นการดำเนินชีวิตที่ดี จึงต้องมีการศึกษา และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา

สรุป หลักไตรสิกขา คือคุณลักษณะที่เอื้อต่อ การเรียนรู้ตามวิถีพุทธ เป็นกระบวนการศึกษาเพื่อ ฝึกอบรมและพัฒนามนุษย์เพื่อพัฒนาปัญญา โดยนำ ปัญญามาพัฒนาตนเองเพื่อกำจัดตัณหา และกำหนด พฤติกรรมที่ถูกต้องดีงาม หลักเบื้องต้นในการพัฒนา ปัญญาคือ โพรศีลรัทธา มนุษย์เชื่อในปัญญาที่ทำให้ มนุษย์เป็นพุทธะได้ เมื่อมีความเชื่อก็พร้อมที่จะพัฒนา ฝึกฝน ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาเรียกว่า ไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการ ศึกษาคือพัฒนาตนทั้งทางกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์และสติปัญญา ให้สามารถดำรงชีวิตในสังคม อย่างสันติ มีอิสรภาพ เน้นการปฏิบัติฝึกหัดอบรมตน

วารสารบริหารการศึกษา มศว
ปีที่ 12 ฉบับที่ 22 มกราคม – มิถุนายน 2558

116

ซึ่งการปฏิบัติอบรมตนตามหลักไตรสิกขาผู้ศึกษาต้องปฏิบัติตามแนวทางของมรรคมีองค์แปด อันเป็นองค์ประกอบของหลักอริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ซึ่งเป็นวิธีการประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดประสงค์สูงสุดนั้น มีลักษณะที่ผสมกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน มีความสอดคล้องรองรับกันทั้งในด้านที่ต้องละเว้นและในด้านที่ควรเจริญ ยกที่จะแยกออกอย่างโดดเดี่ยวและไม่สามารถตัดองค์ประกอบข้อใดทิ้งไปได้

เอกสารอ้างอิง

- [1] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ประยุตโต). (2538). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- [2] สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช. (2551). *พื้นฐานของพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เมตตาธรรม.
- [3] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2552). *ธรรมนุญแห่งชีวิต*. กรุงเทพฯ: ชุมชมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- [4] พระราชญาณวิสิฐ; และคณะ. (2552). *คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา*. พิมพ์ครั้งที่ 4 ราชบุรี: เพชรเกษมการพิมพ์.
- [5] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2553). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: พิมพ์สยาม.
- [6] วศิน อินทสระ. (2554). *อริยสัจ 4 ความจริงของชีวิตที่ทุกคนควรรู้และเข้าใจ*. พิมพ์ครั้งที่ 8 กรุงเทพฯ: เมตตาธรรม.
- [7] พระราชญาณวิสิฐ; และคณะ. (2552). *คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา*. พิมพ์ครั้งที่ 4 ราชบุรี: เพชรเกษมการพิมพ์.
- [8] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2553). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: พิมพ์สยาม.
- [9] วศิน อินทสระ. (2554). *อริยสัจ 4 ความจริงของชีวิตที่ทุกคนควรรู้และเข้าใจ*. พิมพ์ครั้งที่ 8 กรุงเทพฯ: เมตตาธรรม.
- [10] พระราชญาณวิสิฐ; และคณะ. (2552). *คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา*. พิมพ์ครั้งที่ 4 ราชบุรี: เพชรเกษมการพิมพ์.
- [11] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2553). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: พิมพ์สยาม.
- [12] วศิน อินทสระ. (2554). *อริยสัจ 4 ความจริงของชีวิตที่ทุกคนควรรู้และเข้าใจ*. พิมพ์ครั้งที่ 8 กรุงเทพฯ: เมตตาธรรม.
- [13] พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). (2532). *การศึกษาที่สากลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.